

Saara Ratilainen

Venäläisen internetin urauurtavat naiset

Johdanto

Yksi mielenkiintoisimmista internetissä ilmestyneistä videotuotannoista viime vuonna (2019) oli toimittaja Andrei Lošakin seitsenosainen dokumenttisarja ”Holy war: Runetin historia” (*Holivar: Istorija Runeta*).^[1] Siinä luodaan jännittävä kertomus päähenkilöineen Runetin eli venäläisen internetin kehityskaaresta, joka läpäisee laajemmin venäläistä yhteiskuntaa vavisuttaneet poliittiset, taloudelliset ja kulttuuriset muutokset myöhäissosialismista ja perestroikasta neuvostojärjestelmän romahtamisen ja talouden reformin kautta vallan keskittymiseen uudelleen nykyhetken tultaessa. Näitä lähihistorian vaiheita kerraten Runetin tarina kulkee tietoväylien länteen avautumisesta ja luovan hulluuden siivittämistä teknologisista innovaatioista 1990-luvulla 2000-luvun talousbuumin ja internetin kaupallistumisen kautta ”Putinin Venäjään”, jota leimaavat monet valtiovallan internetiin kohdistamat kontrollitoimet ja sananvapausloukkaukset.

Jo sarjan ensimmäisiä jaksoja katsoessa ei voi välttyä tunteelta, että Runetin tarina myös enteilee sen loppua – ainakin sellaisen Runetin, jonka olemme tottuneet näkemään vielä suhteellisen vapaana kommunikaatioväylänä ja vaihtoehtoisen Venäjän peilinä. Samoihin aikoihin Holivarin ilmestymisen aikaan julkisuudessa keskusteltiin vilkkaasti Venäjän ”autonomisesta internetistä” eli lakiuudistuksesta, joka luo puitteet internetin venäläisen segmentin erottamiselle maailmanlaajuisesta tietoverkosta world wide webistä. Uusi internetin toimintaa Venäjällä säätelevä laki astui voimaan marraskuussa 2019.

Dokumenttisarjan ensimmäisistä jaksoista välittyy hyvin se nostalgian värittävä tunne, jolla internetiä kehittämässä mukana olleet muistelevat ”aikaisen Runetin” vuosia. Dokumentista saa kuvan, että sitä tekemässä olivat nuoret, dynaamiset visionäärit. Länsimaisissa yliopistoissa ja tiedeinstituuteissa työskentelevät, mutta Venäjältä lähtöisin olevat ohjelmoijat löivät viisaat päänsä yhteen demokratiasta haaveilevien neuvostotaiteilijoiden ja muun boheemiväen kanssa. Hieman myöhemmin kaikkein aktiivisimmat Runetin kehittäjät jopa asuivat yhdessä torakoita vilisevässä kommunalka-asunnossa Moskovon tiedeakatemian kupeessa. Näistä kohtaamisista syntyikin jotain täysin vallankumouksellista: uusi tapa ajatella, kommunikoida, rikkoa rajoja ja toimia yhteisönä. Tällaisen merkityksen yleisesti venäjänkieliseen internetsisältöön viittaava termi ”Runet” dokumenttisarjan ensimmäisissä jaksoissa saa.

Holivar esittelee katsojalle henkilögallerian, jota kutsutaan Runetin pioneereiksi. He ovat toimijoita, jotka tekivät venäjänkieliseen internetiin liittyviä teknologisia, kulttuurisia tai kaupallisia läpimurtoja. Näitä ovat esimerkiksi ensimmäinen tietokoneen kautta muodostettu yhteys ulkomaille, ensimmäinen venäjänkielinen nettisivu, ensimmäinen venäjäksi kirjoitettu päivitys LiveJournalissa, ensimmäinen säännöllisesti julkaiseva venäjänkielinen nettimedia, ja niin edelleen. Dokumentin tekijät matkustavat näiden pioneerien perässä ympäri maailmaa: neuvosto-ohjelmoijat ovat tätä nykyä töissä Piilaaksossa, jotkut internetalan ensimmäisistä yrittäjistä suurliikemiehinä Iso-Britanniassa ja Amerikassa, kun taas toiset asuvat yhä Venäjällä pyörittäen miljardien liikevaihdon digitaaliyrityksiään. Jotkut näistä pioneereista tosin ovat jo kuolleita.^[2] Myös vainajien rooli on tärkeä myyttiä rakennettaessa.

Dokumentti on mukaansatempaava, mutta se herättää kysymyksen. Miksi tarinassa ei esiinny yhtään naispuolista pioneeria? Ensimmäisen kerran naisten osallisuuteen venäläisen internetin tarinassa viitataan, kun halutaan havainnollistaa, kuinka hitaasti sisältö latautui 1990-luvun modeemeilla: kahden alastonkuvan lataamiseen meni kokonainen tunti. ”Kaksi tyttöä tunnissa” on aikamääre, joka vakiintui ensimmäisten Runetin käyttäjien keskuudessa ja jonka kautta dokumentissa nyt muistellaan menneisyyden alkeellista internetteknologiaa. Samalla siinä kiteytyy varsin räikeästi sellainen miehinen näkökulma, joka vallitsee teknologisen innovoimisen ympärille kehittyneillä aloilla ja josta muun muassa amerikkalaista jättiyritys Googlea sekä useita hakkeritapahtumia on kritisoitu. Tietokoneohjelmointi ja kehitystyö edustavat vieläkin hyvin maskuliinista maailmaa ja toisinaan, kuten yllä olevassa esimerkissä, se on myös karkean sovinnainen.

Holivar-dokumentissa esitetyssä tarinassa yhdistyy siis ainakin kaksi vakiintunutta tapaa välittää ymmärrystä internetin historiasta. Ensinnäkin internetin synnyn taustalla esitetään olevan hakkerikulttuurille tyypillinen homososiaalinen ympäristö, eli lähinnä keskenään samanlaisista taustoista tulevien nuorten miesten jakama yhteisöllisyys (esim. Thomas 2002). Toisaalta Runetin tarina kiinnittyy yleisemmin miesten toimijuuteen keskittyvään tapaan luoda historian narratiiveja. Feministinen kritiikki on purkanut näitä merkityskenttiä jo vuosikymmenten ajan. Samalla sukupuolten väliseen tasa-arvoon liittyvät ongelmat on tunnustettu ja sosiaalista inklusiivisuutta korostavia toimenpiteitä lisätty enenevässä määrin myös teknologia-aloilla. Tästä näkökulmasta katsottuna onkin erityisen silmiinpistävää, että venäläisen internetin syntyvaiheita kuvaavissa dokumenttisarjan jaksoissa naisilla ei ole ääntä eikä roolia.

Näiden havaintojen herättelemänä esseeni tarkoitus on avata keskustelua Runetin historiasta kerrotun narratiivin feministiselle kritiikille. Aloitan kartoittamalla Runetin historiasta julkaistua aikalaiskirjallisuutta ja tutkimusta. Tämän jälkeen valotan kahden tunnetun esimerkin avulla urauurtavien naisten osuutta Runetin kehityksessä sen aikaisina vuosina, joiden siivittämänä edelleen luon suuntaviivoja aiempaa moniäänisemmän ja moniulotteisemman tarinan kertomiselle siitä, kuinka Runet syntyi ja mitä se tänä päivänä voisi tarkoittaa.

Runetin historia

Lošakin dokumenttisarja ei ole ensimmäinen Runetin alkuaikojen myyttiä rakentava esitys. Jo 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä alettiin tallentaa Runetin historiaa, josta tuloksena ilmestyi Venäjällä useita aikalaismuisteluihin perustuvaa teoksia. Esimerkiksi jo 2004 ilmestynyt ”Norsua tunnistamassa: merkintöjä venäläisen internetin historiasta” (*Oštšupyvaja slona. Zametki po istorii ruskogo interneta*) on kokoelma kirjailija-toimittaja Sergei Kuznetsovin eri yhteyksissä kirjoittamia artikkeleita, joissa hän avaa internetkulttuurin ilmiöitä vuosien varrelta. Kirjallisuuden ja kulttuurin monialatoimija Julia Idlisin ”Runet: itsetehdyt epäjumalat” (*Runet. Sotvorennye kumiry*) ilmestyi puolestaan 2010 ja se on kokoelma 2000-luvun alkupuolen seuratuimpien bloggareiden haastatteluja. Andrei Podšibjakin kuvakirja ”Livenä 1999–2009. LiveJournal Venäjällä” (*Po-živomy 1999–2009. LiveJournal v Rossii*) ilmestyi myös vuonna 2010 merkitemään aikaisen venäjänkielisen internetin keskeisimmän keskustelukanavan LiveJournalin^[3] kymmenvuotista taivalta. Podšibjakin kirjassa LiveJournalissa käytyjä keskusteluja läheltä seurannut toimittaja luotaa internetin vaikutuksesta tapahtunutta median muutosta sekä muistelee alustalla esiintyneitä näkyvimpiä kirjoittajia, kiistoja ja kohuja. Nämä ovat mielenkiintoisia julkaisuja, jotka rakentavat venäläisen internetin historiaa hetkenä, kun Runetin voitiin laskea olleen olemassa vasta kymmenestä viiteentoista vuotta.

Näiden ennen kaikkea Venäjän lukevalle yleisölle tarkoitettujen teosten lisäksi useat slavistiikan ja Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen alalla toimivat tutkijat ovat tarkastelleet venäjänkielistä internetiä sen aikaisten ilmiöiden ja kehityksen näkökulmasta käsin keskittyen niin internetin perustamiseen tarvittavan teknologian matkustamiseen lännestä Venäjälle, kuin erilaisiin aikaisen internetin sosiaalisiin, kielellisiin ja kirjallisiin ilmenemismuotoihin (esim. Gorham et al. 2014; Guseinov et al. 2014; Zvereva 2012). Myös näistä tutkimuksista

voi päätellä, että 2000-luvun taite näyttäytyy venäjänkielisen kommunikaation historiassa vaiheena, jolloin kulttuuri ja teknologia löivät kättä ennennäkemättömällä tavalla.

Runetin tulevaisuus erkaantui sen aikaisesta historiasta sosiaalisessa mediassa ja blogialustoilla 2011 ja 2012 mobilisoitujen suurmielenosoitusten jälkeen, jolloin säädettiin ensimmäiset internetin vapautta vakavasti rajoittavat lait (esim. Lonkila et al.). Joillekin venäjänkielistä internetiä läheltä seuranneille Runetiin voikin viitata vain puhuttaessa 1990-luvun alusta 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle yltäneestä ”vapaan internetin” vaiheesta ja tällä hetkellä yhtäältä lainsäädännöllä ohjailtu ja toisaalta valtion huomassa olevien digitaalisten suuryritysten dominoima nyky-internet Venäjällä on jotakin aivan muuta, kuten ”Putinin trollien” temmellyskenttä ja hybridisodassa käytetty tehokas ase.

Onko Runetin alkuaikoja värittävä naisten toimijuuden poissulkeva diskurssi selitettävissä tähän kirjallisuuteen turvautuen? Lyhyt vastaus kysymykseen olisi ”kyllä ja ei”. Ensinnäkin aikalaiskirjallisuudessa esiintyvät niin haastateltavina kuin aikaisen internetin ilmiöiden henkilöityminä useatkin naiset (heistä tuonnempana). Toisaalta akateemisessa tutkimuksessa sukupuolen tutkimuksen näkökulmia on tuotu esiin vähänlaisesti. Miesnormatiiviseen koodiin viitataan ainoastaan aivan ensimmäisiä internetyhteisöjä tutkittaessa ja niiden kielellisiä ja kulttuurisia taustoja selvitettäessä.

Esimerkiksi erilaisia internetin ilmiöitä Venäjällä laajasti tutkinut Vera Zvereva toteaa, että ”digitaalisen kommunikaation tarkoitettujen viestimien leviäminen edellyttää sitä, että käyttäjät oppivat ilmaisemaan itseään näiden viestimien kielellä” (Zvereva 2012: 10). Hän jatkaa, että osa uuden digitaalista kommunikaatiota tukevan kielen muodostumisen prosessia pitää sisällään aikaisemman, ei-digitaalisen viestinnän ”kääntämisen” digitaalisen median suosimiin formaatteihin (joita nykyään ovat ennen kaikkea kuva ja video). Yksi aikaisen venäjänkielisen internetin ”formaatti”, jonka kautta kääntäminen tapahtui, olivat niin kutsutut virtuaalihenkilöt. Ne olivat nimimerkin takana piilottelevien internetinkäyttäjien luomia fiktiivisiä hahmoja, joille keksittyjen elämäntarinoiden avulla jäsennettiin internetin mahdollistaman ”virtuaalitodellisuuden” ja transiatioajan Venäjän yhteiskunnan rajapintoja. Virtuaalihenkilöiden ympärille muodostuneita yhteisöjä tutkineet Natalia Konradova ja Henrike Schmidt (2019) panevat merkille niiden sukupuolittuneen luonteen. He kirjoittavat, että naiset olivat tässä kulttuurissa läsnä ainoastaan miestekijöiden luomina virtuaalihenkilöinä. Toisin sanoen siinä vaiheessa, kun venäjänkielisessä internetissä luotiin aktiivisesti uudenlaista koodistoa digitaalisesti julkaistavalle sisällölle ja koko internetin

todellisuuskäsitykselle, näitä sisältöjä tuottivat (ja suuressa määrin myös lukivat) nuoret, koulutetut, Venäjän kirjallisen kaanonin hyvin tuntevat ja teknologiasta kiinnostuneet miehet toisille kaltaisilleen. Konradovan ja Schmidin mukaan tämä vaikutti siihen, että venäjänkielisen internetin leksikaalinen ja kirjallis-esteettinen perusta rakentuu yhtäältä hyvin korkeakirjallisista mutta toisaalta sotilas- ja kriminaalisingin sekä seksistisen huumorin värittämistä aineksista. (Konradova & Schmidt 2019.)

Runetin epäjumalattaret

Näistäkin huomioista huolimatta 2000-luvun taitteen Runetin kirjallisesta, kulttuurisesta ja taide-eliitistä olisi mahdotonta puhua mainitsematta useita urauurtavia naistoimijoita, niin kuin ainakin Kuznetsovin ja Idlisiin kirjoja lukemalla selviää (ks. myös Rutten 2014). Kirjailija Linor Goralik muistelee useiden aikalaistensa tavoin, kuinka osallistuminen venäjänkieliseen keskusteluun ensin IRC-galleriassa ja Usenetin sähköpostilistoilla ja myöhemmin venäjänkielisisissä LiveJournalin yhteisöissä loi tunteen kuulumisesta teknologiseen etujoukkoon, jolle informaatio yhteiskunnan tärkeistä tapahtumista tulee television sijaan tietokoneen kautta nopeasti ja suodattamattomana. Näihin aikoihin syntyi myös käsitys internetistä ja etenkin tietokoneen kautta käytävälle sosiaaliselle kanssakäymiselle perustuvista keskustelufoorumeista vaihtoehtoisina tiedonvälityksen kanavina, jotka korvaavat perinteisen median. Erityisen tärkeitä tapahtumia Goralikille, joista tiedottamisessa internetin välityksellä kommunikointiin tottuneet luottivat ennen kaikkea keskustelufoorumeihin, olivat esimerkiksi vuoden 1991 vallankaappausyritys, terrori-isku Nord-Ost-musikaaliin Moskovon Dubrovka-teatterissa 2002 ja Beslanin koulukaappaus vuonna 2004. Näihin viitaten hän kirjoittaa vuonna 2005 *Bolšoi Gorod* -lehdessä ilmestyneessä kolumnissaan:

Nord-Ostin aikana, niin kuin minulle hiljattain kerrottiin, tieto [poliisivoimien] kaasun käytöstä ilmestyi ŽŽ:iin [LiveJournaliin eli venäjäksi Živoi žurnaliin] ennen kuin siitä kerrottiin mediassa. Tieto tuli niiltä, jotka kirjoittivat tapahtumapaikalta kännyköillään. Ja Beslanin tapahtumien aikaan [LiveJournalissa] oli ihmisiä, joiden läheiset olivat kidnapattujen joukossa ja joille täysin tuntemattomat internetinkäyttäjät kirjoittivat lohdutuksen sanoja. Siihen aikaan ŽŽ:ssa oli meneillään suora lähetys poliisirynnäköstä koulurakennukseen: henkilö, joka kuvasi yhtä televisiokanavaa varten tapahtumien kulkua paikalta käsin, kertoi mitä hän siellä näkee.

Näiden tapahtumien kautta Goralik kuvaa vaihtoehtoisten informaatiokanavien merkitystä suhteessa valtamedian käytänteiden muuttumiseen 2000-luvun alussa yhä keskitetymmän tiedonvälityksen suuntaan. Hän jatkaa: ”jos vielä vuonna 2001 ŽŽ kirjoitti siitä, mitä televisiossa näkyy niin vuonna 2004 siellä kirjoitettiin siitä, mitä televisio ei enää näytä”. Näin LiveJournalista tuli hänelle tuona keväänä kaikkein tärkein media. (Goralik 2005.)

Paitsi, että Goralik oli yksi ensimmäisistä LiveJournalia vaihtoehtoisena mediana käyttävän venäjänkielisen internetyhteisön jäsenistä, hänet tunnetaan myös yhtenä 2000-luvun alun internetmedioiden kirkkaimmista tähdistä. Hänen suhdettaan internetissä julkaisemiseen voi kuvailla grafomaaniseksi. Hän kirjoitti säännöllisesti muun muassa sellaisiin internetjulkaisuihin kuin Zhurnal.ru ja Grani.ru sekä ylläpiti yhtä aikaa useita suosittuja LiveJournal-blogeja, joiden painotukset vaihtelivat eläinhahmojen (kissa ja chinchilla) näkökulmasta kirjoitetuista arkihavainnoista 1970-lasten muistoihin Neuvostoliitosta aina kaunokirjallisiin blogeihin, joiden sisältöjä julkaistiin myöhemmin myös kovissa kansissa lukuisten runo- ja proosateosten muodossa. (Kuznetsov 2004.)

Muutenkin Goralik täyttää kaikki Runetin kirjallisen eliitin ja nuoren pioneerin tunnusmerkit. Hän opiskeli 1990-luvun alussa tietojenkäsittelytiedettä Israelissa ja aloitti toiminnan IRC-galleriassa yliopistonsa tietokonelaboratoriosta käsin. Hän muutti vuonna 2001 Moskovaan huomattuaan, kuinka vauhdilla ja dynaamisesti tapahtumat Venäläisen internetin ympärillä kehittyvät. Siellä hänestä sukeutuikin Runetin legenda ja monialatoimija, jonka ymmärrys uuden teknologian avaamista mahdollisuuksista yhdistettynä laaja-alaiseen kirjalliseen lahjakkuuteen tuotti joukon ikimuistoisia internetprojekteja. Goralik kehitti muun muassa *Russki žurnal*in nettivisuilla ilmestyneen ja postmodernissa hengessä toimineen kirjallisuuspelin, joka kantoi nimeä e2—28 ja perustui internetyhteisön kyvyille tuottaa intertekstuaalisia suhteita erilaisten kaunokirjallisten tekstien välille. Ildis kuvaa kirjassaan peliä seuraavasti:

Shakkilaudalla pelinappuloiden sijaan liikkuvat kirjallisuuden teokset; osallistujien tehtävä oli rakentaa mahdollisimman lyhyt ketju ilmeisistä, yllättävistä, kirjailijan tarkoittamista, sattumanvaraisista ja kaikkein hulluimmista yhteyksistä ja intertekstuaalisista viittauksista, jotka yhdistävät ensi silmäyksellä täysin erilaiset tekstit, kuten Bulgakovin *Valkokaartin* ja *Sherlock Holmesin seikkailut*. Kaikkein lyhyimpien ja eleganteimpien intertekstuaalisten linkkien tekijät palkittiin virtuaalisilla piirakoilla. “Piirakan arvoista!”^[4] kirjoitti Linor

pelinpitäjän oikeudella, ehdotti muutamia uusia teoksia, joiden välille hän halusi luotavan intertekstuaalisia yhteyksiä ja suoritti lopuksi yleisen piirakoiden laskennan. (Idlis 2010.)

Piirakat kirjallisuuspelin palkintoina liittyvät Goralikin useassa yhteydessä tekemään vertaukseen aikaisesta venäjänkielisestä internetistä ja erityisesti LiveJournal-yhteisöstä eräänlaisena keittiönä, jonne ihmiset kerääntyvät jakamaan uutisia paitsi tärkeimmistä yhteiskunnan tapahtumista myös henkilökohtaisesta elämästään. Tämän pelin ympärille, kuten Idlis edelleen kuvaa, muodostuikin uskollisten seuraajien yhteisö, joka muistutti neuvostointelligentsijaa siinäkin mielessä, että he yhteisen keittiökeskustelun tuloksena syntyvän ”virtuaalisen piirakan eteen olivat valmiit antamaan itsestään enemmän kuin mitä he antoivat kuukausipalkan eteen työpaikoillaan päällikkötason toimihenkilöinä” (Idlis 2010). Toinen Goralikin pitkäkestoinen ja laajalti tunnettu internetprojekti oli Grani.ru -sivustolla neljän vuoden ajan ilmestynyt viikoittainen kolumni ”Neuroosi: erotiikka ja pornografia nykykulttuurissa” (Neirotika: erotika i pornografiya v sovremennom kulture). Kuznetsov (2004) kuvaa, että siinä ajoittain luotiin korkeakirjallisuutta erotiikkaan liittyvien uutisten pohjalta. Goralik itse kuvailee Idlisin haastattelussa, että näissä kolumneissaan hän kehitti uudenlaisen kielen erotiikasta, seksistä, seksuaalisuudesta ja pornografiasta kirjoittamiselle ”luoden näiden aiheiden ympärille inhimillisen kontekstin”. Idlis kommentoi, että kolumnien myötä Goralik myös antoi itselleen luvan toimia internetissä kirjailijana tarvitsematta välttämättä kutsua itseään sellaiseksi. (Idlis 2010.)

Aikaisen Runetin voikin näin ajatella toimineen Goralikille ponnahduslautana sille menestyneen kirjailijan ja näkyvän yhteiskunnallisen keskustelijan uralle, josta hän tänä päivänä nauttii. Vaikka Goralik olikin yksi näkyvimmistä Runetiin liitetyistä hahmoista 2000-luvun alussa, nykyään hänet tunnetaan ennen kaikkea tuotteliana ja palkittuna runoilijana, näytelmäkirjailijana, prosaistina, kuvataiteilijana ja lastenkirjailijana. Goralikin tuotantoa julkaistiin hiljattain ensimmäistä kertaa englanniksi Columbian yliopistopainon korkeatasoisessa Russian Library -käännössarjassa teoksessa *Found Life: Poems, Stories, Comics, a Play and an Interview* (Columbia University Press, 2017). Amerikkalaisen kustantajan nettisivulla hänet esitellään pioneerille soveliaaseen tyyliin ”yhtenä ensimmäisistä kirjailijoista, jotka saivat nimeä internetissä”.

Moskova-laissyntyisen Olia Lialinan ura kansainvälisesti tunnustettuna internettaiteen pioneerina alkoi puolestaan jo 1990-luvun puolivälissä, samoihin aikoihin, kun ensimmäisiä venäjänkielisiä nettisivuja ohjelmoitiin. Mainetta hänelle toi erityisesti html-verkkosivuilla

toteutettu teos ”Poikaystäväni tuli sodasta” (*My Boyfriend Came Back from the War*) vuodelta 1996. Sen merkittävydestä digitaalisen taiteen saralla on paljon todisteita. Sen on esimerkiksi todettu ylipäänsä raivanneen tietä internetille nykytaiteen muotona ja määrittäneen myöhempien digitaalisesti tuotettujen taideteosten kieltä. Useat taiteilijat ympäri maailmaa ovat tehneet siitä toisintoja. Lisäksi vuonna 2016 teoksen 20-vuotisjuhlan kunniaksi järjestettiin Haus der elektronischen künste -museossa Baselissa erikoisnäyttely, jossa esillä olivat sekä alkuperäinen teos että siitä tehdyt erilaiset versiot. Samana vuonna *My Boyfriend Came Back from the War* oli esillä myös uusmediataidetta edistävän Rhizome -organisaation toimesta kootussa verkkonäyttelyssä Net Art Anthology, johon oli kerätty sata organisaation valitsemaa internettaiteen kenttää määrittelevää teosta. Lialina on työskennellyt vuodesta 1999 lähtien uuden median professorina Merz Akatemiassa Stuttgartissa.

Lialinan aikaiset teokset, kuten hän itse luonnehtii, perustuivat uteliaisuudelle nähdä, mitä tapahtuu, kun esimerkiksi elokuvataiteesta (jonka alan koulutuksen hän on alkujaan saanutkin) tuttua kieltä ja kerronnan muotoja soveltaa internetiin. Hän oivalsi, että oli tärkeää tehdä kokeiluja nimenomaan vuoropuhelussa uuden teknologisen kommunikaatioympäristön kanssa ja katsoa erityisesti, mitä uusia tarinankerronnan mahdollisuuksia internetin arkiset käyttötavat, kuten nettisivujen selaaminen ja hakukoneiden käyttö, toivat taiteelle. Tästä tuloksena syntyikin urauurtavan *My Boyfriend Came Back from the War* -teoksen fragmentaarinen, epälineaarinen ja interaktiivinen tarina rakastavaisten elämää varjostavista konflikteista. Tarinan mies on palannut sodasta ja hänen naisystävällään on ollut sillä aikaa suhde naapurin kanssa. Teos alkaa mustan tietokoneruudun oikeaan ylänurkkaan ilmestyvästä tekstistä ”Poikaystäväni tuli sodasta. Illallisen jälkeen he jättivät meidät kahden” (Lialina 1996a).^[5] Sitä klikkaamalla avautuu toistaan seuraavien hyperlinkkien sarja, joiden takaa paljastuu joko rakeisia GIF-kuvia tai tekstejä, jotka täydentävät etäisyyden takaa käytyä vuoropuhelua pariskunnan välillä. Kuvat ja vuorosanat avautuessaan rajautuvat tietokoneen ruudulle lisääntyvänä joukkona suorakulmion muotoisia rajattuja alueita, jotka voi tulkita merkitsevän yhteisen jaetun tilan, kenties pariskunnan asunnon, sirpaloitumista. Ruutujen rajat ovat ikään kuin henkisiä muureja, jotka estävät pariskuntaa pääsemästä lähemmäs toisiaan. Lopulta tietokoneen näytön täyttävät vain tyhjät karsinat. Teos on yhtä aikaa hyvin koskettava ja abstrakti. Sota esiintyy siinä ennen kaikkea toisilleen läheisten ihmisten välejä arjen intiimissä tilassa tuhoavana voimana ja konfliktin syvyys on suhteessa sen keskellä elävien ihmisten kokemuksiin.

Toinen Lialinan aikaisen vaiheen html-sivujen muodossa toteutettujen teosten tuotantoa edustava humoristisempi teos ”Anna Karenin matkustaa paratiisiin” (*Anna Karenin goes to paradise*, 1996) on hakukoneen logiikkaa apuna käyttäen toteutettu ”kolminäytöksinen komedia”. Siinä Anna kysyy eri hakukoneilta apua etisessään tietä henkilökohtaiseen onneen. Hän etsii tietoa käyttäen kolmea hakusanaa: ”rakkaus”, ”juna” ja ”paratiisi”. Kolme näytöstä koostuu näiden sanojen tuloksena ilmestyvistä hakukoneen tuloksista ja katsoja voi vain arvata, minkä linkin takaa löytyvää informaatiota Anna lopulta seuraa henkilökohtaisella matkallaan. Tarinan ”jälkinäytös” eli neljäs sivunäkymä koostuu jälleen ruudukosta, jonka täyttävät nettisivujen ikonien tyyliä jäljittelevät pikkukuvat Annan ekstaattisista kasvoista ja eri (nyt jo historiaa olevien) hakukoneiden logoista. Näitä ikoneja klikkaamalla paljastuu rikkinäistä puhelinta tai nonsense-runoutta muistuttava keskustelu Annan ja hakukoneiden välillä. Se alkaa näin:

Anna: Olen onnellinen

Yahoo: Miksi?

Anna: Tapasin junan, nuoren ja komean. (...) Se oli punainen ja sanoi, mennään paratiisiin.

Altavista: ha-ha-ha

Anna: Miksi ha-ha-ha? Luuletko, että hän valehtelee? (...) (Lialina 1996b.)

Keskustelu jatkuu siten, että eri hakukoneet Altavistasta Exploreriin vakuuttavat Annalle, että hänen internetistä löytämänsä juna on luotettava ja tulee vielä viemään hänet paratiisiin. Kun Anna vieläkin epäröi, muodostavat kaikki hakukoneet yhdessä kuoron ruudukon alakulman viimeiseen lokeroon ja vakuuttavat yhteen ääneen ”Tottakai!” Tämä internetin arkista käyttötilannetta parodioiva teos antaa ajattelun aihetta vielä tänäkin päivänä, kun emme enää niinkään puhu hakukoneiden vaan ylipäänsä algoritmien ylivallasta ihmisten elämään ja valintoihin. Näistä teoksista on nähtävissä, että Lialina otti jo aivan varhaisessa vaiheessa taiteessaan internetin keskeiset ominaisuudet yhtä aikaa sekä taiteen tekemisen välineeksi, että tutkimuskohteeksi. Taiteellaan hän selvittää ihmisen ja teknologian vuorovaikutukseen liittyviä suuria kysymyksiä: miten tietokoneet auttavat tavoittamaan jotain oleellista toisistamme ja elämästä ylipäänsä? Voiko koneisiin luottaa?

Lialinaa on uransa alkuvaiheesta saakka kiinnostanut myös internetin suoma mahdollisuus arkistoida loputtomalta tuntuvia määriä erilaisia kulttuurisia tekstejä ja sisältöjä.^[6] Tätä nykyä hän työskentelee mittavan Geocities-palvelussa 1990-luvulla julkaistujen yksityisten nettisivujen arkistointiprojektin parissa.^[7] Ylipäänsä Lialina on kiinnostunut tutkimaan ilmiötä, jota hän kutsuu ”digitaaliseksi folkloreksi” tai ”vernakulaariksi internetiksi” eli sellaisia internetsisältöjä, joita yksittäiset ihmiset ovat luoneet henkilökohtaiseen käyttöönsä ilman ammattimaisia taitoja. Tätä aihetta käsittelevässä esitelmässään hän tulee maininneeksi myös esseeni alussa esitellyn *Holivar: istorija Runeta* -dokumenttisarjan. Lokakuussa 2019 Collegium Helveticumissa Zurichissa akateemiselle yleisölle luennoidessaan Lialina käyttää siitä otettua katkelmaa esimerkkinä internetin eri elementtien lainautuvuudesta käyttäjältä toiselle ja jopa kulttuurista toiseen (Lialina 2019). Heti ilmestymisvuotenaan Lošakin dokumentista oli näin tullut internetin folklorea.

Runetin monta historiaa

Erilaisia lähteitä lukemalla selviääkin, että Runet-yhteisö sen kukoistuksen aikaan 2000-luvun alussa oli varsin moniääninen erilaisten keskustelujen kaleidoskooppi. Aikaista vaihetta läheltä seuranneet kirjoittajat olivatkin vielä kiinnostuneita kuvaamaan Runetin monipuolisuutta ja moniäänisyyttä. Se oli heidän näkemyksensä mukaan Runetin tärkein ominaisuus verrattuna aikaisempaan mediaan, julkiseen keskusteluun ja myös kirjallisuuden kenttään Venäjällä. Merkittävää on myös, että aikaista Runetia kuvattiin ennen kaikkea kirjallisena ilmiönä, teknologisen kekseliäisyyden yhdistymisenä runouteen, kirjallisuuteen ja journalismiin.

Laajempia merkityksiä hakiessaan aikalaiskirjoittajat kuvailevat Runetia käsittein, joita käytettiin tuona aikana yleisemminkin selitettäessä, kuinka digitaalinen paradigma eroaa sitä edeltäneestä ”printtiaikakaudesta”. Internet oli ”universaali kirjasto”, jonka kokoelmia saavat kartuttaa aivan kaikki kirjoitustaitoiset. Internet oli jälkiguttenbergilainen yhteiskunta, jossa tekstien levittäminen on vapautunut printtiteollisuuden rakenteista. Samalla se oli tekstien demokratia, jossa sana oli vapautunut neuvostovenäläisestä kirjallisuuskäsityksestä.

Täydelliset amatöörit toimivat samalla viivalla arvostettujen ammattilaisten ja kokeellisten hörhöjen kanssa, yksityisen ja julkisen kommunikaation välillä ei ollut eroa. Tässä sekamelskassa nähtiin Runetin tärkein arvo ja rikkaus ja näistä ominaisuuksista esimerkiksi Lialina sai inspiraation urauurtavalle internettaiteelleen.

Tässä esseessä kuljetetulla feministisellä luennallani Runetin tarinasta, tai Runetia kuvaavista erilaisista tarinoista, halusin ennen kaikkea osoittaa, että on tarpeellista miettiä myös erilaisiin tietolähteisiin nojautuen sitä, kuinka tarinoita kehystetään ja millaisia rooleja erilaisten kehysten sisällä on mahdollista ottaa. Näyttäisi siltä, että tällä hetkellä vakiintumassa olevat tarinat ovat sellaisia, joissa Runet selitetään nuoruuttaan muistelevien kaverusten taidetta tekevän sikailuyhteisön, kapitalistisen “ryysyistä rikkauksiin” -menestystarinan tai sortovaltaa uhmaavien ja vallan houkutuksille antautuvien yksilöiden välisen “titaanien taistelun” merkityskenttien kautta. Tällaisilla tavoilla kehystää erilaisia kehityskulkuja ja luoda niistä tarinoita on myös kulttuurisesti vakiintuneita sukupuolittuneita tapoja esittää toimijuutta ja yhteisöllisyyttä: nonkonformistinen alakulttuuri, suurpääoma ja vapaustaistelu ovat kulttuurisesti merkittäviä, läpi vuosisatojen uusintettuja symbolisia rakennelmia, jotka on koodattu miestoimijuudella. Naiset ovat tästäkin huolimatta olleet aikaisista vaiheista saakka tekemässä Runetia niin sisällöntuottajina, käyttäjinä, keskustelijoina kuin myös pioneereina, jotka toimivat nimenomaan teknologian ja kokeellisen ilmaisun rajapinnalla. On aika alkaa kertoa Runetin tarinaa myös heidän näkökulmastaan.

Lähteet

Gorham, Michael S.; Lunde, Ingunn & Paulse, Martin (eds.) (2014), *Digital Russia: The Language, Culture, and Politics of New Media Communication*. London: Routledge.

Goralik, Linor (2005), Sredstva mojej komunikatsii. -- *Bolšoi gorod*. 6.1.2005.

http://bg.ru/society/sredstvo_moey_informacii-4060/

Guseinov, Gasan; Ahmetova, Marija & Krongaus, Maksim (toim.) (2014), *Russki jazyk i novye tehnologii*. Moskva: NLO.

Konradova, Natalia & Schmidt, Henrike (2019), Digitale Husaren. Das Spiel mit virtueller Identität im Spannungsfeld individueller und kollektiver Biographie. – *Ich-Splitter. (Cross-)Mediale Selbstentwürfe in den Slawischen Kulturen*. Red: Gernot Howanitz & Ingeborg Jandl. Frankfurt am Main: Lang, 373–408.

Kuznetsov, Segei (2004), *Oštšupyvaja slona. Zametki po istorii russkogo interneta*. Moskva: NLO. [Luettu internetissä <https://e-libra.ru/read/440195-oschupyvaya-slona-zametki-po-istorii-russkogo-interneta.html#1530694511>]

Idlis, Julia (2010), *Runet. Sotvorennye kumiry*. Moskva: Alpina non-fikšn. [Luettu internetissä <https://e-libra.ru/read/396854-runet-sotvorennye-kumiry.html>]

Lialina, Olia (1996a). My Boyfriend Came Back from the War.

<http://www.teleportacia.org/war/>

Lialina, Olia (1996b). Anna Karenin goes to Paradise. <http://www.teleportacia.org/anna/>

Lonkila, Markku; Šapovskaja, Larisa & Tortšinski Filip (2017), Venäjänkielisen internetin sääntelyn kiristäminen. – *Idäntutkimus* 4:24, 21–36.

Lošak, Andrei (2019), *Holivar. Istorija Runeta*.

<https://www.currenttime.tv/a/runet/30107847.html?fbclid=IwAR10F99cxgEeq2Faq4n2i4-rWYOqpEeWdXWit4C9TRm8fQyVLxs9fgAAVmk#episode=2>

Rutten, Ellen (2014), Ošibka kak novoe pravilo? Jazykovaja identitšnost v blogah russkih pisatelei. – *Russki jazyk i novye tehnologii*. Red: Gasan Guseinov, Marija Ahmetova & Maksim Krongaus. Moskva: NLO, 74–86.

Thomas, Douglas (2002), *Hacker Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Zvereva, Vera (2012), *Setevye razgovory. Kulturnye kommunikatsii v Runete*. Slavica Bergensia 10. Bergen: Bergen University Press.

^[1] <https://www.currenttime.tv/a/runet/30107847.html?fbclid=IwAR10F99cxgEeq2Faq4n2i4-rWYOqpEeWdXWit4C9TRm8fQyVLxs9fgAAVmk#episode=1>

^[2] Kuten Venäjän ensimmäisen verkossa julkaistavalle kirjallisuudelle omistetun ”Tenjota”-palkinnon voittanut Bajan Širjanov ja Runetin apostoliksi tituleerattu toimittaja ja bloggari Anton Nosik.

^[3] Tunnetaan Venäjällä myös nimityksellä ”Živoi žurnal” tai vain ”Že že”.

^[4] Tässä on kyseessä sanaleikki. Venäjänkielinen ilmaus ”molodets, vozmite s polki pirožok” on venäläinen käännös englanninkielisestä idiomista ”Bully for you!”, joka on sarkastinen tapa väheksyä toisen saavutuksia.

^[5] Alkupeärinen teksti englankiksi: My Boyfriend came back from the war. After dinner they left us alone. <http://www.teleportacia.org/war/>

^[6] Hän perusti muun muassa ensimmäisten joukossa verkkogallerian telepotracija.com, joka toimii myös hänen henkilökohtaisena kotisivunaan, sekä digitaalisen elokuva-arkiston.

^[7] Geocities oli 1990-luvun lopussa maailman kolmanneksi vierailun sivusto ja suosituin palvelu, jolla yksittäiset ihmiset tekivät henkilökohtaisia nettisivujaan. Vuonna 1999 Yahoo osti Geocities-palvelun vuonna 1999 ja ilmoitti sen sulkemisesta 2009. KS.

<https://www.archiveteam.org/index.php?title=GeoCities>